

NARCISSISTISKE FORSTYRRELSER OG KVINDEPSYKOLOGI

Eva Ethelberg

I de seneste års kvindeforskning og kvindedebat synes interessen for den samfundsmæssige kvindeundertrykkelses personlighedsmæssige konsekvenser for kvinder at være dalende. Interessen samler sig nu om det tidlige mor-datter forhold og "de indre fjender" – især hos den psykoanalytisk inspirerede del af kvindeforskerne. Det er her blevet fremført, at de tidlige skader, som tilføjes piger af deres mødre, kan betragtes som narcissistiske skader. Efter en kort gennemgang af disse synspunkter og deres udvikling giver dette bidrag en videnskabsteoretisk kritik af nogle af de implicite og eksplicite antagelser om personlighedsudvikling og af det kvindebillede, der tegnes på denne baggrund. Endvidere skitseres en alternativ forståelse af pigers personlighedsmæssige tilegnelse af den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse. Det ene hovedsynspunkt i denne forståelse er, at den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse på det interpersonelle niveau giver sig udtryk i mandlig dominans, som er mere eller mindre synlig. Det andet er, at den 5-8 årige pige, når hun erkender den mandlige dominans, udvikler én af tre personlighedsstrategier overfor den, fordi hun står overfor en modsigelse, kvindelighedens modsigelse, mellem sin selv værdsfølelse og erkendelsen af sin andenrangsstatus.

Udgangspunktet for dette bidrag er en opfattelse af, at kvindepsykologien og kvindeforskningen er et fælles kvindepolitisk og -teoretisk projekt. Det er ikke min hensigt med dette indlæg at opfordre til teoretisk ensretning på dette tidlige stadium af kvindeforskningens udvikling, men nok at advare mod mod mulig afsporing af det fælles projekt.

Mit eget teoretiske udgangspunkt er virksomhedsteorien, som er beskrevet i Psyke & Logos, 1980, 1, 1981, 1, 1982, 1.

De indre fjender

Med det meget læste og diskuterede nummer af HUG! i 1979, "Kærlighedens forhold" (Signe Arnfred et al.) indvarslede den freudo-marxistiske del af kvindeforskerne "de indre fjenders epoke" i kvindepsykologien.

Ud fra det synspunkt, at kvinder til en vis grad kan hæve sig over den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse individuelt, blev det fremført, at den alvorligste hindring for dette projekt var "de indre fjender".

Den tyske psykoanalytiker Marina Moeller-Gambaroff (1980), som gruppen støtter sig til (jvf samme nummer af HUG!), fremhæver, at de indre barrierer hos kvinder stammer fra det tidlige mor-datter forhold (M. M-G, 1980).

Det er frygten for den almægtige præ-ødipale mors magt, der anses for at være den *væsentligste* kilde til de indre begrænsninger i pigers og kvinders udfoldelse. Og ikke alene udviklingen af de indre fjender eller begrænsninger placeres i den præ-ødipale fase, *men også hele kvindelighedens dannelse*. Signe Arnfred (1979, pp 20-21) sammenfatter sine inspirationskilder på dette punkt (Janine Chasseguet-Smirgel, Maria Torok, Irène Matthis, Marie Nævestad, Ulrike Prokop og Marine Moeller-Gambaroff) således:

”Fælles for de kritikker, diskussioner og teorier, som jeg har været i nærheden af, er en almindelig enighed om at lægge tyngdepunktet i kvindelighedens dannelse *før* ødipus-situationen og den falliske fase.”

Ifølge denne udvikling sker det centrale i kvindesocialiseringsforløbet altså fra 0 til 2-årsalderen i pigers udvikling.

Ulrike Prokop (1980, pp 189-190) mener tilsvarende, at den voksne kvindes afhængighed af omgivelserne kan tilbageføres til denne tidlige periode i pigens liv:

”Den umiddelbare afhængighed af omgivelserne, den kvindelige konformisme, overensstemmelse for enhver pris fremfor alt i familien, henviser til en svaghed i *den indre instans*, som indre psykisk formidler tilfredsstillelse, anerkendelse, og som dermed skaber et stykke uafhængighed af den ydre struktur. Tilfredsstillelsen forløbet ellers kun gennem modpartens direkte svar. Årsagen til denne struktur må sikkert søges i den stærke, men undertrykte ambivalens i mor-datter relationen.”

Så langt, så godt. Der er herefter brug for en skærpet begrebsliggørelse af ”de indre fjender” og ”svagheden i den indre instans”.

Narcissistiske forstyrrelser

I 1982, i en rapport fra et symposium om pigesocialisering, ”Pigeliv”, foreslår Mette Bauer begrebet *narcissistiske forstyrrelser* i sin artikel ”Narcissistiske forstyrrelser og pigesocialisering”. Med Mette Bauer er vi ovre i den Lorenzer-inspirerede del af kvindepsykologien. Til en vis grad er der overensstemmelse og samarbejde mellem de freudo-marxistiske og de Lorenzer-inspirerede kvindeforskere (se fx Udkast, 1980, 2). Begge retninger bygger på Marx og Freud. I deres kvindeteoretiske arbejde behandles i begge tilfælde det personlighedsmæssige og det samfundsmæssige i kvinders liv stort set hver for sig – dvs uden skildring af sammenhængen. I denne fremgangsmåde er der intet, der hindrer en næsten ren psyko-analytisk forståelse af kvindesocialiseringen eller rettere pigesocialiseringen, idet det netop som nævnt er den meget tidlige barndom, der fokuseres på.

Barndommen og den tidlige emotionelle udvikling kommer således til at fremstå med næsten deterministisk vægt, på trods af at de pågældende kvindeforskere anerkender eksistensen af den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse. Mere om dette senere.

Mette Bauer beskriver i den omtalte artikel narcissistiske forstyrrelser således (1982, p. 132):

”Narcissistiske forstyrrelser er begrebet for et personlighedsmønster, hvor individet er fikseret i en oplevelse af sig selv som centrum og ofte i et

umætteligt behov for bekræftelse fra omverdenen. Andre mennesker kan populært sagt ikke opfattes som det, de er, men kun som det, de kan bruges til. Og det, de kan bruges til, er at give en den følelse af selv værd som man ikke er i stand til selv at etablere.”

Ifølge Mette Bauer er de narcissistiske forstyrrelser blevet udbredte hos begge køn som følge af generelle ændringer i forholdet mellem individ og samfund. Der er således ikke tale om, at kvinder skulle være særligt ramt fremfor mænd. I 1975 (p. 71) skrev Mette Bauer (og Karin Borg) allerede:

”Ovenfor har vi givet et ret pessimistisk billede af et individ i opløsning. Vi mener, der er tale om et ændret forhold mellem individ og samfund, et forhold hvor drifterne nu i højere grad er direkte styrede af ydre instanser, uden formidling over en indre.”

Denne indre formidlende instans er jeg’et (jvf Ulrike Prokop citatet ovenfor). ”Hovedkendetegnene ved de narcissistiske forstyrrelser er en mangelfuld udvikling af jeg’et og selvet (jegfunktionernes organisator – oplevelsen af sig selv)” (M. Bauer, 1982, p. 133).

Denne jeg-svaghed skildres som udviklet på baggrund af en ”mangelfuld og skrøbelig adskillelse mellem selv og omverden” (ibid.). Disse skrøbeligheder i personligheden ses som opstået ved ”tidlige brud og beskædigelser i mor-barn forholdet” (ibid.).

Indlevelsesevne og selv værdfølelse

Det er ikke min hensigt at kritisere beskrivelserne af de *fænomener*, der ligger til grund for begrebet narcissistiske forstyrrelser. De ser faktisk meget spændende ud i sig selv. Mit ærinde er at advare mod anvendelsen af begrebet narcissistiske forstyrrelser til at forklare kvinders personlighedsmæssige undertrykkelses-symptomer. I dette afsnit vil jeg blot gøre opmærksom på, at der synes at være uoverensstemmelser på forskellige punkter mellem narcissismeteorikernes tolkning af fænomenerne, der ligger til grund for begrebet. Det gælder fx opfattelsen af indlevelsesevnens funktion i den narcissistisk skadede personlighed. Mette Bauer (ibid.) mener, at der både ifølge narcissismeteorierne og i virkeligheden er en tendens til mindre og mindre indfølelse.

Modsat skriver Alice Miller (1982, p. 13) ”. . . disse patienter (har) ikke alene (. . .) en udtalt evne til selviagttagelse, men (kan) også let føle sig ind i andre mennesker.” Endvidere (ibid., p. 15): ”. . . disse børn . . . udvikler til sidst et helt specielt sansescenter for ubevidste behovssignaler hos den anden.”

Ifølge Alice Miller (ibid.) er netop denne utrolige indlevelsesevne udviklet som overlevelsesstrategi hos det lille barn overfor den mor, der kun accepterer barnet, i det omfang det opfylder hendes behov.

Thomas Ziehe (1982, pp. 40-41) kæder den for narcissismeteorierne centrale *hyperfølsomme selv værdfølelse* sammen med indlevelsesevnen:

”Et andet fænomen, som jeg ser, er den voksende følsomhed over for egen selv værdfølelse. Jeg er af den opfattelse, at spørgsmålet om selv værd i dag er blevet til den centrale psykiske problematik i højere grad end skyldproblematikken, som den helt med rette i sin tid er blevet analyseret i Freuds neuroseteori. *Selv værd-sensibiliteten ytrer sig i dannelsen af forfi-*

nede antenner for, hvad andre vil med en, hvornår andre er irriterende. Der findes derigennem en voksende evne til at føle sig ind på andre med det samtidige problem, at angsten for at blive afvist af andre også er vokset." (min kursivering).

Det gælder både Alice Miller og Thomas Ziehe, at de i modsætning til Mette Bauer kan finde positive personlighedsmæssige muligheder i de narcissistiske forstyrrelser. I den forbindelse skildres netop indlevelsesevnen og selvværdsfølsomheden som mulige personlige ressourcer i fx behandlings- og socialarbejde, idet evnen til at identificere sig med "de svage" ofte ses som stor hos narcissistisk skadede personer.

Selv-undertrykkelse som narcissistisk forstyrrelse

Hvad har nu alt dette med kvindepsykologi at gøre? Jo, det kan bruges til at forklare kvinders øjensynlige undertrykkelse af sig selv – deres passivitet, afhængighed, deres begrænsning af egne udfoldelsesmuligheder – med tidlige emotionelle skader fremfor med de faktiske samfundsbestemte begrænsninger af kvinders udfoldelsesmuligheder. Eller sagt med endnu en psykoanalytisk inspireret kvindeforskers ord:

"Pigeundertrykkelsen går dybt og kan kun analyseres ved hjælp af teoretiske og analytiske redskaber, der går ligeså dybt." (Marianne Kristiansen, 1981, p. 88).

Jeg opfatter den psykoanalytisk inspirerede del af kvindeforskningens forståelse af forbindelsen mellem det samfundsmæssige, det interpersonelle niveau og individniveauet, når det drejer sig om kvindeundertrykkelsens fremtrædelsesformer på de forskellige niveauer, således:

Samfundsniveau	Kvindeundertrykkelse
Interpersonelt niveau	Moder dominans
Individniveau	Selv-undertrykkelse (fx narcissistiske forstyrrelser)

Denne skitse skal forstås således, at den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse formidles via moder dominans til den enkelte piges selv-undertrykkelse.

For så vidt at jeg har skildret hovedtendensen i de omtalte retningers kvindeundertrykkelsesforståelse rigtigt i denne skitse, er den vigtigste faktor i pigesocialiseringen *udvekslingen mellem de to nederste niveauer*: moder dominans og selv-undertrykkelse. Og vi ved fra tidligere i denne tekst, at det drejer sig om den meget tidlige udveksling (interaktion) mellem mor og datter.

Fordi vægten lægges på den tidlige barndom, må vi deraf kunne slutte, at den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse fortrinsvis formidles via moderen til den lille datter ifølge denne tankegang. Vi har da også Alice Millers (1982, p. 62) ord for, at det forholder sig sådan:

"I mange samfund bliver de små piger yderligere diskrimineret, fordi de er piger. Men da kvinderne har magten over den nyfødte og spædbarnet, vide-

regiver de forhenværende småpiger den foragt, de selv har været ude for, til deres eget barn i dets spædeste alder." (min kursivering).

Også Lorenzer fremhæver som noget centralt, at samfundet virker på det lille barn gennem moderen:

"Hvorledes bliver barnets legemsbehov, hvorledes bliver dets "indre natur" indfældet i en praksis, *der får sin form gennem dialektikken mellem barnlige legemsbehov og den af moderen formidlede, samfundsmæssigt betingede adfærd.*" (1975, p. 86) (min kursivering).

Socialisation og personlighedsudvikling

Begge de psykoanalytisk inspirerede kvindeteoretiske retninger beskæftiger sig med den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse adskilt fra den interpersonelle og den intrapsyriske kvindeundertrykkelse ved i forskellig grad at anvende marxistisk samfundsteori til analysen af det øverste niveau og psykoanalysen til analysen af de to nederste niveauer. Der mangler en begrebsliggørelse af *koblingen* mellem de to genstandsområder, der går ud over spædbarns-alderen.

På denne måde synes socialisationsbegrebet at blive et postulat om samfundsmæssighed: i praksis beskæftiger man sig med den tidlige personlighedsudvikling ud fra psykoanalytisk teori, men da man ved siden af anerkender samfundets betydning og den marxistiske samfundsteori, kalder man denne personlighedsudvikling for socialisation – uden dog at redegøre for forbindelsens beskaffenhed mellem de to genstandsområder (bortset fra interaktionsbegrebet, der henviser til den tidlige mor-barn dyade).

Her vil jeg i stedet anbefale, at vi i kvindepsykologien anvender begrebet *myndiggørelse*, som foreslået af Benny Karpatschof (Psyke & Logos, 1981, 2), til beskrivelse af den *dobbelte* proces, der består i, at individet indkobles i samfundssystemet. Med den dobbelte proces menes, at myndiggørelsesprocessen har to sider: den psykologiske, som kaldes *personlighedsudvikling*, og den sociologiske, som kaldes *socialisation*. Forudsætningen for at kunne bruge et enkelt begreb med to aspekter, myndiggørelse, om individets indkobling i samfundssystemet er naturligvis, at der et koblingsbegreb, nemlig *virksomhedsbegrebet*, der qua koblingsbegreb også har to sider. Den menneskelige virksomhed er – ifølge *virksomhedsteorien* (ibid.) – en enhedsmæssig proces, der omfatter på den ene side det individuelle og på den anden side det samfundsmæssige aspekt.

Således som begrebet socialisation anvendes hos de psykoanalytisk inspirerede forfattere, dækker det i betydning nærmest begrebet personlighedsudvikling i virksomhedsteorien.

Ud af den lukkede proces mellem mødre og døtre

Lad os vende tilbage til Mette Bauers artikel: "Narcissistiske forstyrrelser og pigesocialisering" (1982). Vi ser her, at hendes udgangspunkt er egne observationer af, at mange piger i skolealderen har tendens til "tilbageholdenhed, passivitet og stærkt appellerende adfærd". Ifølge ovenstående ræsonnement me-

ner jeg ikke, at det er tilfældigt, at forklaringen på denne adfærd netop søges i det tidlige mor-datter forhold. For når socialisationen og den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse næsten udelukkende ses som formidlet gennem moderen og ikke via pigens egen *aktive* tilegnelse af de nære og fjernere samfundsmæssige realiteter – dvs. kvindeundertrykkelse – kan man ligeså godt ”gå i dybden” med det samme – dvs til det tidlige mor-datter forhold. Jeg mener, at den mangelfulde forståelse af individets (den lille piges) indkobling i samfundssystemet er forklaringen på dette.

Hvis man – som jeg – opfatter denne indkobling som det fundamentale i ”pigesimaliseringen”, fremstår pigens udvikling som en tiltagende og aktiv tilegnelse af de familiemæssige og samfundsmæssige relationer. Denne proces kan efter min mening ikke reduceres til sit udgangspunkt.

Derfor mener jeg, at der med vægtningen af de forskellige former for selvundertrykkelse og deres udspring i det tidlige mor-datter forhold sker en adskillelse af pigens personlighedsudvikling fra selve indkoblingsprocessen, således at personlighedsudviklingen fremstår som en størrelse, der er relativt uafhængig af det samfundsmæssige liv.

Personlighedsudviklingen forstås på denne måde *nedefra*, og personligheden fremstår tilsvarende relativt uafhængigt af senere hændelser. Derfor bliver tendensen at forstå kvindeundertrykkelsen som en lukket proces, der forløber mellem mødre og døtre. Og når mødre ikke længere dominerer deres opvoksede døtre i så høj grad, har pigerne lært at undertrykke sig selv, indtil de som voksne igen kan komme til at undertrykke deres døtre.

Men hvor er *mændene* henne i dette univers?: fædrene, brødrene og de andre drenge? Spiller de ingen rolle for pigernes personlighedsudvikling?

Mandlig dominans i stedet for moder dominans

Jeg har i min bog ”Kvindelighedens modsigelse” (1983) argumenteret for, at netop mandlig dominans er en vigtig formidlingsfaktor af den samfundsmæssige kvindeundertrykkelse både til pigerne og til kvinderne. Jeg mener, at mandlig dominans som udtryk for vores samfunds patriarkalske strukturer er en så konstant virkende faktor i de mellem menneskelige forhold, at den måske netop af den grund kan forekomme usynlig – også i personlighedsteorier. Det skulle dog ikke gøre den mindre virkningsfuld i virkeligheden. I skematisk form ser mit ændringsforslag således ud:

Samfundsniveau	Kvindeundertrykkelse
Interpersonelt niveau	Mandlig dominans
Individ niveau	3 personlighedsstrategier overfor mandlig dominans

Sammenlignet med det forrige skema over kvindeundertrykkelses hierarkiet er moder dominans her udskiftet med mandlig dominans. Jeg mener ikke, at moder dominans er uden betydning for pigeopdragelsen. Der finder givet en for-

skelsbehandling sted mellem små piger og små drenge – først fra moderens side, siden fra begge forældrenes side (se fx J. Block, 1978).

Jeg vil dog påstå, at en sådan forskelsbehandling (fremmelse af traditionelt kønspolariserede egenskaber) *ikke er undertrykkende i sig selv*. Enhver myndiggørelsesproces vil jo indebære hæmning af nogle egenskaber og fremhævelse af andre – svarende til samfundssystemets udviklingsgrad.

Det undertrykkende får først personlighedsmæssig relevans for pigens fra det tidspunkt, hvor hun er i stand til at *erkende* (5 - 8 årsalderen ifølge Kohlberg, 1967), at det køn, som hun tilhører og hvis traditionelle egenskaber hun har tilegnet sig i større eller mindre grad, er *andenrangs* eller *mindreværdigt* i forhold til det modsatte køn. Den selvværdsfølelse, som hun har haft som *pige* før dette tidspunkt, må uundgåeligt blive krænket (denne krænkelse kan man for min skyld godt kalde narcissistisk). Det er modsigelsen mellem pigens selvværdsfølelse og hendes erkendelse af socialt og dermed personligt mindre-værd, som jeg kalder *kvindelighedens modsigelse*.

Pigens aktive og selvstændige bearbejdning af denne modsigelse får hende til – efter min hypotese – at vælge én af tre personlighedsstrategier overfor mandlig dominans:

1. Personlighedsstrategi I: usynliggørelse af mandlig dominans overfor sig selv og andre (fortrængning).
2. Personlighedsstrategi II: synliggørelse af mandlig dominans i form af åbenlys underkastelse, passivitet og afhængighed.
3. Personlighedsstrategi III: synliggørelse af mandlig dominans i form af protest/oprør og evt. egen dominans.

(Pladsen tillader ikke yderligere gennemgang af argumentationen – der henvises til bogen).

Udfra denne synsvinkel er det ikke rimeligt at anvende begrebet selv-undertrykkelse eller narcissistisk forstyrrelse, der placerer de personlighedsmæssige virkninger af kvindeundertrykkelsen i en lukket kvindeverden.

Udfra min opfattelse af kvindelighedens modsigelse bliver piger generelt *ikke* deformerede eller traumatisk påvirkede personlighedsmæssigt, men de tilegner sig derimod aktivt en modsætningsfuld situation i familien og samfundet som helhed ved at finde den personlighedsstrategi overfor mandlig dominans, som kan hjælpe netop dem til at tackle modsigelsen. Disse personlighedsstrategier er dog ikke i sig selv problemfri. Derfor holder de heller ikke et helt livsløb igennem uden skift fra den ene til den anden.

De skolepiger, som Mette Bauer har observeret som passive, tilbageholdende og stærkt appellerende, kan efter min hypotese kategoriseres som piger med personlighedsstrategi II. Dette udelukker dog ikke, at de også kan være narcissistisk skadede. Man kunne måske endda tænke sig, at narcissistiske forstyrrelser disponerer for valg af personlighedsstrategi II.

Det passive og lidende kvindebillede

Det, der for mig at se især er problematisk i Mette Bauers og i de øvrige psy-

koanalytisk inspirerede kvindeforskeres bidrag til kvindepsykologien, er det passive og lidende billede af piger og kvinder, de maner frem. Det fremstår som om alle/de fleste piger og kvinder personlighedsmæssigt er deformerede eller fejludviklede. Der findes ingen oprørske eller protesterende kvinder (min personlighedsstrategi III) i deres *teoretiske* univers. Retfærdigvis skal det dog nævnes, at Ulrike Prokop (1978, pp. 142-143) og Mette Bauer og Karin Borg (1975, p. 73) argumenterer for, at der i den narcissistiske tilbagetrækning fra realiteterne ligger en protest (tilbagetrækning fra realiteterne – i hvert fald fra 5-8 årsalderen – svarer til min personlighedsstrategi I).

Er vi allesammen syge?

Engang var det moderne at sige: vi er allesammen neurotiske. Nu ser det ud til, at det er ved at blive moderne at sige: vi er allesammen narcissistisk skadede.

Det positive i sådanne udsagn, er, at de almengør og afmystificerer psykiske problemer. Det negative er, at begrebet psykisk forstyrrelse mister sit indhold og sine konturer – og således bliver egentlig meningsløst.

Når man vil lave personlighedsteori på et dialektisk-materialistisk grundlag (som de psykoanalytisk inspirerede kvindeforskere trods alt i mange tilfælde vil), opstår der i grove træk to karakteristiske former for videnssociologiske problemer – ud fra det marxistiske udgangspunkt, at væren bestemmer bevidstheden:

- ”1. I et socialistisk land vil det være problematisk at formulere en teori om *psykiske forstyrrelser og fejludvikling* – en sådan teori vil uundgåeligt indebære kritik af samfundssystemet.
2. I et kapitalistisk land vil det være problematisk at formulere en teori om *den såkaldt normale personlighedsudvikling* – en sådan teori vil kunne opfattes som accept af samfundssystemet.”

(E. Ethelberg, 1983)

Jeg mener, at de psykoanalytisk inspirerede kvindeforskeres pessimistiske kvindebillede og deres manglende oprørskategori bl.a. kan tilskrives forholdet under punkt 2.

Hvis virkelighedens kvinder generelt er ligeså svage, som de skildres i den psykoanalytisk inspirerede del af kvindepsykologien, ser det sort ud både for kvindeforskerne selv og for kvindekampen.

Med dette bidrag har jeg forsøgt at belyse den teoretiske baggrund for de psykoanalytisk inspirerede kvindeforskeres vægtning af det tidlige mor-datter forholds betydning for kvinders personlighedsmæssige undertrykkelses-symptomer. Deres prioritering lægger op til en diskussion om sammenhængen mellem virkningen af den tidlige kønsbestemte forskelsbehandling og pigernes egen aktive bearbejdning af de kvindespecifikke modsigelser – fx i 5-8 årsalderen, som jeg har foreslået. Endvidere lægger deres prioritering op til en diskussion af mændenes betydning og betydningen af mandlig dominans for pi-

gers personlighedsudvikling og socialisering.

Disse diskussioner har vi til gode.

REFERENCER

- ARNFRED, S. 1979, Kvinder er døtre af mødre. *HUG!*, 24, 16-26.
- ARNFRED, S., FRASTEIN, S. & GIESE, S. 1979, De indre fjender. Om kvindeligheds dilemmaer. *HUG!*, 24, 36-48.
- BAUER, M. 1982, Narcissistiske forstyrrelser og pigesocialisering. I: K. Larsen & H. B. Nielsen (Eds.), *Pigeliv, Forum for kvindeforskning*, særnummer 1.
- BAUER, M. & BORG, K. 1975, *Den nye socialkarakter*. Københavns Universitet: Psykologisk Laboratorium.
- BLOCK, J. 1978, Another look at sex differentiation in the socialization behaviors of mothers and fathers. I: J. Sherman & F. Denmark (Eds.), *Psychology of women: Future directions of research*. New York: Psychological Dimensions.
- ETHELBERG, E. 1983, *Kvindelighedens modsigelse – om kvinders personlighedsstrategier overfor mandlig dominans*. København: Antropos.
- KARPATSCHOF, B. 1981, Leontjews virksomhedsbegreb – og menneskets virksomhed. *Psyke & Logos*, 1.
- KOHLBERG, L. 1967, A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes. I: E. E. Maccoby (Ed.), *The development of sex differences*. London: Tavistock.
- KRISTIANSEN, M. 1981, De stille piger. *Kontext*, 40.
- KÆRLIGHEDENS FORHOLD. 1979, *HUG!*, 24.
- LORENZER, A. 1975, *Materialistisk socialisationsteori*. København: Rhodos.
- MILLER, A. 1982, *Det selvudslættende barn. Om virkningen af narcissistiske forstyrrelser*. København: Socialpædagogisk Bibliotek.
- MOELLER-GAMBAROFF, M. 1980, Frigørelse skaber angst. I: T. Ørum (Ed.), *Kvindelighed*. København: Tiderne skifter.
- PROKOP, U. 1980, Harmonisering eller kamp om anerkendelse. *Udkast*, 2, 189-190.
- UDKAST, 1980, 2.
- ZIEHE, T. 1982, Om narcissismens sårbarhed. – Kulturelle frisætningsprocessers psykiske nedslag. I: J. Bjerg & B. Elle (Eds.), *Ungdom, socialisation og narcissisme*. København: Unge Pædagoger.